

KARAÇAY-MALKAR FOLKLORUNDA BİLMECELER

Dr. Ufuk TAVKUL

Kırım Dergisi, 9-10 (36-40), 2002, 97-104.ss.

Karaçay-Malkar halk edebiyatında geniş bir yer tutan bilmecelere Karaçay-Malkarlılar “el bergen comak”, “comak”, “elber” gibi çeşitli adlar verirler (Tavkul 1992: 738).

Bilmeceye verilen “*el bergen comak*” adı Karaçay-Malkar’da bilmece sorma geleneği ile ilgili bir isimdir. Karaçay-Malkar Türkçesinde “*el*” köy anlamına gelirken, Türkiye Türkçesindeki *ver-* fiili *ber-* şeklinde söylenir. Dolayısıyla “*el bergen comak*”, “karşılığında köy verilen bilmece” anlamına gelir. Bilmece sorma geleneğini kısa bir örnekle açıklayabiliriz:

-“El aşagan emegen” (Köy yiyen dev), bil bakalım bu nedir?

-Ayı?

-Hayır.

-Kurt?

-Hayır.

-Bilemedim, sen söyle.

-Köy (el) verirsen söylerim.

-Uçkulan’ı verdim.

-Sel götürür, istemem.

-Teberdi’yi verdim.

-Yolu kötüdür, istemem.

-Hurzuk’u verdim.

-Hurzuk köyünün delikanlıları yakışıklı, kızları güzeldir, alıyorum. Bilmecenin cevabı “değirmen”.

Bilmecenin cevabını kim bilirse, bilmece sorma sırası ona geçer. Bilmece sorulurken verilen köylerin adları iki kere tekrarlanmaz. Bütün Karaçay-Malkar köylerini ellerinde toplayanlar bilmece yarışmasının galibi sayılırlar. Eski Karaçay’da XVIII. yüzyılda Aliyanlı Matçi, XIX. yüzyılda Hasanlanı Appiy gibi bütün Karaçay’ı avcunda toplayan bilmece ustaları yetişmiştir (Aliyanlı 1984: 11).

Bilmecelerin Doğuşu

Bir çok bilmecenin geçen yüzyıllarda Karaçay-Malkar’da meydana gelen olaylar sonucunda doğduğu ve halk arasında yayıldığı anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak şu bilmeceleri verebiliriz:

Andızda - duppuk balta, otcagada - kara bilev

(Çalılıkta - kör balta, ocakta - kara bilev taşı)

Bilmecenin cevabı “akılsız erkek ve akıllı kadın”dır. Akılsız erkek kör baltaya, akıllı kadın bilek taşına benzetilmiştir. Halk arasında bilmecenin doğuş hikâyesi şöyledir:

Karaçay beyi Kırımşavhaller’in İslam bey, oğlu ile birlikte Karaçay sınırlarının dışında Kırım Hanı’nın askerlerinin eline esir düşer. Tatar askerleri bunları zindana atarlar. Kırım Hanı Karaçay beyi ile oğlunun öldürülmelerini emreder. Kırımşavhaller’in İslam bey, öldürüleceklerini anladığında Tatar askerlerine eğer kendilerini öldürmeyip serbest bırakırlarsa pek çok mal-mülk vereceğini vaad eder. Kırımlı askerler bunu duyunca Karaçay beyine: “İkinizi birden bırakamayız. Sen oğluna söyle, vaad ettiğin malları o getirsin” derler. İslam bey Tatar askerlerinin yanında oğluna: “Git, çalılıktan kör baltayı al, ocaktaki kara bilek taşına bile. Sonra evin ortasındaki direği onunla kesip devir. Oradan çıkan yüz boynuzlu, iki yüz de boynuzsuz koyunu sürüp getir, bu üç muhafız askere ver” diyerek, onu Karaçay’a geri gönderir. İslam bey’in oğlu Karaçay’a gelip olanları anlattığında bütün Karaçay Kırımşavhaller’a toplanır, ancak hiç kimse İslam bey’in sözlerinin anlamını açıklayamaz. Fakat Kırımşavhaller’in gelinleri bu sözlerin anlamını çözer. Kırımşavhaller’in İslam bey “*kör balta*” diyerek oğlunu, “*bilek taşı*” diyerek gelinini kastetmiştir. Yüz boynuzlu koyun - yüz atlı asker, iki yüz boynuzsuz koyun - iki yüz yaya asker anlamındadır. Bunun üzerine İslam bey’in oğlu üç yüz Karaçaylı asker alıp babasını Kırım Hanı’nın zindanından kurtarır. Zamanla Kırımşavhaller’in İslam bey’in gelini ve oğlu için söylediği sözler Karaçay halkı arasında bir bilmecenin doğmasına sebep olur (Aliylanı 1984: 15).

Yaşanmış bir olay sonrasında doğmuş bilmecelere bir başka örnek olarak şu bilmecayı verebiliriz:

Bardım çakıra, turdu kelirge

Keldi da kelmedi, kelmese va kellik edi

(Gittim çağırmaya, kalktı gelmeye)

(Geldi de gelmedi, gelmeseydi gelecekti)

Bilmecenin cevabı “çağırılan ile çağırılan” ya da “davet eden ile davet edilen”dir. Bilmecenin doğuşu ile ilgili şu hikâye anlatılır:

Kafkasya’da küçük çocukların ailelerinin yanından kaçırılarak bir başka bölgede köle olarak satıldıkları devirlerde, bir Karaçaylının küçük oğlu çobanlık yaptığı koyun sürülerinin yanından çocuk tacirleri tarafından kaçırlır. Oğlunun izini süren Karaçaylı, Malkar bölgesinde bir köye misafir olur. Evsahibi ona, yakınlardaki bir Kabardey köyünde bir Kabardey prensinin evinde Karaçay’dan kaçırılıp getirilen küçük bir çocuğun hizmetçi olarak kullanıldığını duyduğunu söyler. Oğlunun izini bulduğunu anlayan Karaçaylı Kabardey prensinin evine gitmeye cesaret edemez. Oğlunu gizlice bir kez olsun görebilmek için, Malkarlı ev sahibinin karısını oğlunu çağırılmak üzere Kabardey prensinin evine gönderir. Kadın evi gözetleyerek prensin evde olmadığı bir zamanda eve girer ve küçük çocuğu yatağından kaldırır. Ancak tam evden çıkarılarken Kabardey prensi avluya girer, çocuk geri kaçır ve kadın çocuğu alamadan evden ayrılmak zorunda kalır. Kendi evine dönüp gelen Malkarlı kadın misafirine olan biteni anlatmak üzere misafir odasına girdiğinde köyden pek çok kişinin misafirine hoşgeldine geldiklerini görür ve meraklı gözlerle kendisinden bir haber bekleyen misafirine açık dille olanları anlatamayacağı için, “*Bardım çakıra, turdu kelirge, keldi da kelmedi, kelmese va kellik edi*” (Gittim çağırmaya, kalktı gelmeye, geldi de gelmedi, gelmeseydi gelecekti) der. Karaçaylı, kadının bu sözlerinden olanları anlar. Bu hikâye halk arasında yayılır ve bir bilmeceye dönüşür (Aliylanı 1984: 15).

Bilmecelerin doğuşu Karaçay-Malkarlıların eski inançları ile de yakından ilgilidir. 18. yüzyıl sonlarında İslamiyetle tanışan Karaçay-Malkar halkı müslümanlığı kabul etmeden önce *Teyri* adını verdikleri Gök Tanrı'ya ve çeşitli doğüstü güçlere sahip tabiat tanrılarına inanıyorlardı. Vahşi hayvanların insanların dillerini anladıklarına inanan Karaçay-Malkarlılar, kendi aralarında bu hayvanların gerçek adlarını söylemeye çekiniyorlar, onları kendi verdikleri takma adlarla anıyorlardı. Böylece bu vahşi hayvanların kendilerinden bahsedildiğini anlamayacaklarını, dolayısıyla kendilerine bir kötülüklerinin dokunmayacağını düşünüyorlardı. Karaçay-Malkarlıların vahşi hayvanlara verdikleri bazı takma adlara örnek olarak şunları sayabiliriz:

kurt: “*canlı*”, “*örekulak*” (dikkulak), “*kızılköz*” (kızılgöz)

ayı: “*ullutaban*” (büyüktopuklu), “*tabanın calavçu*” (topuğunu yalayan), “*muhar*” (obur)

vaşak: “*amantiş*” (kötü dişli), “*sarayak*” (sarı ayaklı), “*kiştik sokmak*” (kedi patikası)

porsuk: “*çoçhakuyruk*” (domuzyavrusu kuyruklu), “*pık-pık*”

kirpi: “*iyneli*” (iğneli), “*çıganaktük*” (diken tüylü)

tilki: “*hyılaç*” (kurnaz), “*tavukçu*” (tavuk avcısı), “*uzunkuyruk*”

domuz: “*camçikulak*” (yamçı kulaklı), “*baştöben*” (başı aşağıda)

Zamanla vahşi hayvanlara verilen takma isimler Karaçay-Malkar halkının eski inanç sistemindeki toplumsal fonksiyonunu kaybetmiş, bu adlar Karaçay-Malkar halkı arasında folklorik özellik kazanarak bilmecelere konu olmuşlardır.

Karaçay-Malkar halk edebiyatında geniş yer tutan bilmeceler Karaçay-Malkar halkının sosyal hayatında da önemli bir yere sahiptiler. Yılın ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde, dağlıların işlerinin en yoğun olduğu günlerde bilmece sormak toplumsal kurallarla âdeta yasaklanmıştı. Bütün köy halkının köyden çıkıp, baharda tarla sürdüğü, koyunların kuzuladığı, erkeklerin ot biçtiği, hayvan güttüğü, kadınların kış için giyim, yiyecek hazırlıkları içinde olduğu iş günlerinde bilmece sormak hoş karşılanmazdı. Halkın inancına göre toplumun işle uğraştığı günlerde bilmece sorulursa tarlalar verimsiz kalır, hayvanlar hastalanıp ölür, çiftlik işleri aksardı. Ayrıca dinî bayram günlerinde de bilmece sorulması günah sayılırdı. Bilmece sormak için en uygun zaman Karaçay-Malkarlıların işlerinin sona erdiği ve köylerine çekildiği kış mevsimi idi. Ancak yine de bilmeceler gündüz değil, geceleri yemekten sonra ev halkının ocak başında toplandığı sırada sorulmalıydı. Gündüz bilmece sorulmasına karşılık Karaçay-Malkar'da “*kündüz comak aythan könçeksiz kaladı*” (gündüz bilmece soran pantolonsuz kalır) diye bir söz vardı.

Karaçay-Malkar bilmecelerini çeşitli konulara ayırarak aşağıdaki örneklerle tanıtabiliriz:

Karaçay-Malkar Bilmeceleri

İnsan

Buvunumda cez tüymem,-

Bileğimde prinç düğmem,-

<i>Cerge tüşse, tabılmaz.</i>	Yere düşse bulunmaz.	(can)
<i>Az cetdi deb kişi öpkelemegen.</i>	Az geldi diye kimsenin küsmediği.	(akıl)
<i>Otcagada - humil kiştik.</i>	Ocakta - çapaklı kedi.	(nine)
<i>Sen aman bolsang- Buşuvdan tolğan. Sen igi bolsang, Kuvançlı bolğan</i>	Sen kötü olsan- Üzüntüyle dolan. Sen iyi olsan, Sevinçli olan.	(anne)
<i>Kübür içinde - kübürçek Anı içinde - tüyümçek.</i>	Sandık içinde - kutu Onun içinde - düğüm.	(hamile kadın)
<i>Barlı üyde - cıltıravuk Carlı üyde - kaltıravuk</i>	Varlıklı evde - parlak Fakir evde - titrek	(kız)
<i>Kiyiz kabda altınlı işkok</i>	Keçe kılıfta altın işlemeli tüfek	(kız)
<i>Kelmey da bolmaz Ketmey da kalmaz</i>	Gelmeden de olmaz Gitmeden de kalmaz	(misafir)
<i>Üy tübünde - ağaç sibirtgi</i>	Evin altında ağaç süpürge	(çocuk)
<i>Eki tuluk azığı Bir da sıydam kazığı Kıçıradı, sarnaydı Tögeregin karmaydı</i>	İki tulum azığı Bir de pürüzsüz kazığı Bağırıyor, ağlıyor Etrafını inceliyor	(beşikteki çocuk)
<i>Kerseng - tuluk Cıysang - oymak</i>	Gersen - tulum Toplasan - yüksük	(karın)
<i>Kavdan içinde şavdan</i>	Ot yığını içinde pınar	

		(göz)
<i>Tögeregi busak terek,</i>	Etrafı kavak ağacı,	
<i>Ortası teren közlev</i>	Ortası derin kaynak suyu	(gözler ve kirpikler)
<i>Töbe-töbe, töbe tav,</i>	Tepe-tepe, tepe dağ,	
<i>Töbe tavnı artında</i>	Tepe dağın ardında	
<i>Eki kara kunduz bar,</i>	İki kara kunduz var,	
<i>Alanı katlarında</i>	Onların yanlarında	
<i>Eki carık culduz bar.</i>	İki parlak yıldız var.	(baş, kaşlar, gözler)
<i>Eki tavda - eki tala</i>	İki dağda - iki düzlük	
<i>Eki talada - on bala</i>	İki düzlükte - on yavru	(eller ve parmaklar)
<i>Kaya artında - buruş terek</i>	Kaya ardında - burma ağaç	(saç örgüsü)
<i>Çalman tolu ak kozu</i>	Çit dolusu beyaz kuzu	(dişler)
<i>Suvsuz kölde - suvlu maka</i>	Susuz gölde - sulu kurbağa	
<i>Cıltıraydı altın oka</i>	Parlıyor altın sırma	(dil)
<i>Tiyigiz deseng - tiymeydile</i>	Değın desen - değmiyorlar	
<i>Tiyemgiz deseng - tiyedile</i>	Değmeyin desen-değiyorlar	(dudaklar)
<i>Ertiden bla ertde turdum</i>	Sabahleyin erken kalktım	
<i>Kök ulaknı cerge urdum</i>	Boz oğlağı yere vurdum	(sümük)
<i>Çeget içinde kışhur tögülgen</i>	Orman içinde talaş dökülmesi	(saç kepeği)
<i>Bir kayada eki bal gıbit</i>	Bir kayada iki bal tulumu	(memeler)
<i>Karangı bavda - teli küçük</i>	Karanlık ahırda-deli köpek yavrusu	(dil)
<i>Karangı üyde - kanlı balta</i>	Karanlık evde-kanlı balta	

(dil)

Hayat - Ölüm

Közüng karab toymagan

Gözünün bakmaya doymadığı

Kölüng kanıb koymagan

Gönlünün kanıp bırakmadığı

Har cana bir kere berilgen

Her cana bir kere verilen

Ketse - kaytib kelmegen

Gitse - dönüp gelmeyen

(hayat)

Sırtan kıppa töngerer

Yamaçtan yumak yuvarlanır

(göz yaşı)

Baltadan avur

Baltadan ağır

Baldan tatlı

Baldan tatlı

Bavurdan katı

Bağırdan sert

Bazarda satılmagan

Pazarda satılmayan

Kolda tutulmagan

Elde tutulmayan

(uyku)

Temirden avur

Demirden ağır

Bıçakdan citi

Bıçaktan keskin

(söz)

Balsız-cavsuz bolmagan

Balsız-yağsız olmayan

Kişi avzuna salmagan

Kimsenin ağızına koymadığı

(merhem)

Bir keleşim bardı da

Bir elçim vardır

Çakırganın eltmey koymaydı

Çağırdığını götürmeden bırakmaz

(ecel)

Tüyülmegen-eşilmegen

Düğümlemeyen-örülmeyen

Bir kiyilse-teşilmegen

Bir giyilse-çıkarılmayan

(kefen)

Col üstünde - kiritli kübür

Yol üstünde - kilitli sandık

(mezar)

Süyüb kirmezse

İsteyip girmezsin

Kirseng çıkmazsa

Girsen çıkmazsın

(mezar)

Bir atım bardı da Bir atım vardır
Anga mingen üyge kaytmaydı Ona binen eve dönmez
(tabut)
Kiritsiz kübürge-tilsiz karavul Kilitlessiz sandığa-dilsiz bekçi
(mezar taşı)

Hayvancılık-Ziraat

Bir çalkım bardı da Bir tırpanım vardır
Caz bla kaçda çaladı İlkbahar ile sonbaharda biçer
(koyun kırkma makası)
Ekev birden işkok atar İki kişi birden tüfek atar
(inek sağmak)
Köpür tübü - kömevül Köprü altı - girdap
(koyun sağmak)
Ertiden keter Sabah gider
İngir kelir Akşam gelir
(çoban)
Bir itim bardı da Bir köpeğim vardır
Ol kabhan cerge tük çıkmaydı Isırdığı yerde tüy çıkmaz
(damga)
Kış bavda - caz sabanda Kışın ahırda - baharda tarlada
(gübre)
Kök baytalga mineme Boz kısrağa biniyorum
Ak cilkını süreme Beyaz at sürüsünü sürüyorum
(orakla tarla biçmek)
Kula tüzde - külayak Ovada - hantal adam
(bahçe korkuluğu)
Karangı üyde kumaş sogula Karanlık evde kumaş dokunuyor
(bal peteği)
Ming karnaşnı - bir üyü Bin kardeşin - bir evi
(kovan)

Yemek

Çara içinde - cartı ay Tabak içinde - yarım ay

		(börek)
<i>Kangasız-çüysüz böçkem bar</i>	Tahtasız-çivisiz fiçim var	
		(yumurta)
<i>Ak kalada - sarı biyçe</i>	Beyaz kalede - sarı prenses	
		(yumurtanın sarısı)
<i>Biz-biz biz edik</i>	Biz-biz biz idik	
<i>Birer aruv kız edik</i>	Birer güzel kız idik	
<i>Kün turuşha tizildik</i>	Kanepeye dizildik	
<i>Közüv-közüv ezildik</i>	Sırayla ezildik	
		(çoban ekmeği)
<i>Kum tübünde - kuba ögüz</i>	Kumun altında - sarı öküz	
		(külde pişen ekmek)
<i>Ak terekni aşı tatlı</i>	Beyaz ağacın yemeği tatlı	
		(ilik)

Ev Eşyası

<i>Çegetni ulu - arbazni kulu</i>	Ormanın oğlu - avlunun kölesi	
		(ağaç süpürge)
<i>Üy tübünde gıluv oynar</i>	Evin altında sıpa oynar	
		(süpürge)
<i>Otcagada - Nart Örüzmek</i>	Ocakta - Nart Örüzmek	
<i>Sakalından - tart Örüzmek</i>	Sakalından - çek Örüzmek	
		(yün tarağı)
<i>Ne barama barama</i>	Gidiyorum gidiyorum	
<i>Bir atlam allıma baralmayma</i>	Bir adım öne gidemiyorum	
		(beşik)
<i>Bir kızım bardı da</i>	Bir kızım vardır	
<i>Elni kiyindiredi da</i>	Halkı giyindiriyor	
<i>Kesi kımıjalay kaladı</i>	Kendisi çıplak kalıyor	
		(iğne)
<i>Amma allında gıkka oynar</i>	Ninenin önünde bebek oynar	
		(iğ, kirman)

<i>Eki egerni - bir kamçisi</i>	İki tazının - bir kamçısı	(yüksük)
<i>İçi - sarı katapa</i>	İçi - sarı kadife	
<i>Tışı - kara katapa</i>	Dışı - siyah kadife	(kazan)
<i>Kumukdan kelgen talgır ögüz</i>	Kumuk'tan gelen alacalı öküz	
<i>Boynun burmay, suv içmez</i>	Boynunu çevirmeden su içmez	(ibrik)
<i>Aç bolsa çulganıb catar</i>	Aç olsa kıvrılıp yatar	
<i>Tok bolsa çingab kobar</i>	Tok olsa sıçrayıp kalkar	(çuval)
<i>Uzunboyun Davushan</i>	Uzun boyunlu Davushan	
<i>Kazandagın tavushan</i>	Kazandakini tüketen	(kepçe)
<i>Avuzu bla içe da, burnu bla töge</i>	Ağız ile içer burnuyla döker	(çaydanlık)
<i>Bir kelinim bardı da</i>	Bir gelinim vardır	
<i>Cetgen anı kuçaklaydı</i>	Her gelen onu kucaklıyor	(havlu)
<i>Körge köznü av eter</i>	Gören gözü bulanıklaştırır	
<i>Körmegenni sav eter</i>	Görmeyeni iyileştirir	(gözlük)
<i>Ornundan turmaz</i>	Yerinden kalkmaz	
<i>Tavuşu kurumaz</i>	Sesi kesilmez	(masa saati)
<i>Seni da cılıtadı</i>	Seni de ısıtır	
<i>Kesin da cılıtadı</i>	Kendini de ısıtır	(yorgan)
<i>Terekge çirmalıb anaları</i>	Ağaca sarılmış anaları	
<i>Beline kadalıb balaları</i>	Beline tutunmuş yavruları	(Kafkas erkek kemeri)
<i>Bir özende - beş gözen</i>	Bir vadide - beş kiler	(eldiven)

Bir cabuvum bardı da Bir örtüm vardır
Tavga buku kondurmaydı Dağa toz kondurmuyor
(önlük)

Ateş-Işık

Kolga alınmagan Ele alınmayan
Tulukga salınmagan Tuluma konulmayan
Kayaga minmegen Kayaya çıkamayan
Suvga kirmegen Suyu girmeyen
(ateş)

Kızıl iynek kızuv öküre Kızıl inek kızgın böğürüyor
Kızıl buzov kökge sekire Kızıl buzağı göğe sıçırıyor
(ateş ve kıvılcım)

Kulak avzunda - kara camçı Kanyon girişinde - siyah yamçı
(kurum)

Burma çaçlı Kermahan Kıvrıkcık saçlı Kermahan
Allın kökge burmagan Önünü göğe çevirmeyen
(duman)

Kök kiştik üy başına çıkdı da Boz kedi çatıya çıktı
Üyge kaytmay tas boldu Eve dönmeden kayboldu
(duman)

Tegene tolu - kızıl aşık Tekne dolusu - kızıl aşık
(kor)

Kanga üyçükde - altmış karnaş Tahta evde - altmış kardeş
(kibritler)

Kolsuz-ayaksız tavga örler Elsiz-ayaksız dağa tırmanır
(yangın)

Öretinley küni ketgen Ayakta günü geçen
Tögerekley canı ketgen Yuvarlakça yanıp giden
(mum)

Börkün alsang - közün kısa Kalpağını alsan - gözünü yumar

		(lamba)
<i>Bir müyüşde oturur</i>	Bir köşede oturur	
<i>Üynü için tolturur</i>	Evin içini doldurur	
		(lamba)
<i>Tav başında culduz cana</i>	Dağ başında yıldız parlar	
		(şamdan)
<i>Kömürü-calını bolmaz</i>	Kömürü-isi olmaz	
<i>Canarından kalmaz</i>	Yanmaktan geri kalmaz	
		(yıldırım)

Alet-Edevat

<i>Çaynaydı-çaynaydı,</i>	Çiğniyor çiğniyor,	
<i>Kesi aşamaydı</i>	Kendi yemiyor	
		(testere)
<i>Uya etedi da içinde turmaydı</i>	Yuva yapıyor içinde durmuyor	
		(duvar)
<i>Bir atlı ming atlınu tüyer</i>	Bir atlı bin atlıyı döver	
		(havan)
<i>El aşagan celmavuz</i>	Köy yiyen ejderha	
		(değirmen)
<i>Ne barama barama</i>	Gidiyorum gidiyorum	
<i>Balta uzununu baralmayma</i>	Balta boyu gidemiyorum	
		(değirmen taşı)
<i>Ertde ertde terek edim</i>	Bir zamanlar ağaç idim	
<i>Harkimge da kerek edim</i>	Herkese de gerekliydim	
<i>Teyri urdu da catdırdı</i>	Gök Tanrı vurdu yatırdı	
<i>Tuvar bokga batdırdı</i>	Sığır pisliğine batırdı	
		(tahta kürek)

<i>Gitçe bala cer kaza</i>	Küçük yavru yer kazar	(kazma)
<i>Bir kölegim bardı da</i>	Bir gömleğim vardır	
<i>Ok teşmez, kılıç kesmez</i>	Ok delmez, kılıç kesmez	(zırh)
<i>Oraktan kınır, okdan tüz</i>	Oraktan eğri, oktan düz	(yay)
<i>Belde bolur - çüyyde solur</i>	Belde olur - çivide dinlenir	(kılıç)
<i>Karangı bavda - kuturgan küçük</i>	Karanlık ahırda kudurmuş enik	(tüfek namlusundaki kurşun)
<i>Eki avuzu - bir azavu</i>	İki ağzı - bir köpek dişi	(kama)
<i>Bir kalada ming teşik</i>	Bir kalede bin delik	(elek)

Dünya-Evren

<i>Eki karnaş colovçu</i>	İki kardeş yolcu	
<i>Harkimge da coluguvçu</i>	Herkese rastlayan	
<i>Biri kelse: "cat"-deydi</i>	Biri gelse: "yat"- diyor	
<i>Biri kelse: "kob"- deydi</i>	Biri gelse: "kalk"- diyor	(ay ve güneş)
<i>İngir bola öledi</i>	Akşam olurken ölüyor	
<i>Ertiden bola keledi</i>	Sabah olurken geliyor	(güneş)
<i>Cez süngü terezeden öte</i>	Prinç süngü pencereden geçer	(güneş ışığı)

<i>Appanı tonu - bitden tolu</i>	Dedenin kürkü - bit dolu	(yıldızlar)
<i>Bir ananı ming balası</i>	Bir annenin bin yavrusu	(ay ve yıldızlar)
<i>Başı tavda - kuyruğu tengizde</i>	Başı dağda - kuyruğu denizde	(ırmak)
<i>Otda canmaydı</i>	Ateşte yanmıyor	
<i>Suvda batmaydı</i>	Suda batmıyor	(buz)
<i>Teyrini ullu kılıcı</i>	Gök Tanrının büyük kılıcı	
<i>Cerge tiye bir uçu</i>	Yere değer bir ucu	(gökkuşağı)
<i>Sırta sürüvçü sızgırsa</i>	Yamaçta çoban ıslık çalsa	
<i>Özende kızla tepserle</i>	Vadide kızlar dans ederler	(rüzgâr ve otlar)
<i>Arımaz-talmaz</i>	Yorulmaz	
<i>Nögerinden kalmaz</i>	Arkadaşından geri kalmaz	(gölge)
<i>On eki kuş</i>	On iki kartal	
<i>Ellieki çavka</i>	Elli iki karga	
<i>Üçcüz altmış beş çakıncık</i>	Üçyüz altmış beş saksagan	
<i>Bir gakkı tabhandıla</i>	Bir yumurta yumurtlamışlar	(aylar, haftalar, günler, yıl)
<i>Kolsuz, butsuz eşik açhan</i>	Elsiz, bacaksız kapı açan	(rüzgâr)

Bitkiler

<i>Eki ıyıkga bürtük ete</i>	İki haftada tane yapar	
<i>Eki ıyıkga küyüb kete</i>	İki haftada yanıp gider	(arpa)
<i>Kış kışlar</i>	Kış kışlar	
<i>Caz cazlar</i>	Yaz yazlar	
<i>Tuyagından suv içib</i>	Toynağından su içip	
<i>Müyüzünden kozlar</i>	Boynuzundan yavrular	(buğday)
<i>Saban tüzde - sırgalı tavuk</i>	Tarlalarda - küpeli tavuk	
		(yulaf)
<i>Kart-kart kart aşı</i>	Yaşlı-yaşlı ihtiyar yemeği	
<i>Suvda bişgen Nart aşı</i>	Suda pişen Nart yemeği	
		(pirinç)
<i>Biz-biz biz edik</i>	Biz-biz biz idik	
<i>Birer aruv kız edik</i>	Birer güzel kız idik	
<i>Bir ağaçha tizildik</i>	Bir tahtaya dizildik	
<i>Bir-bir bolub üzüldük</i>	Birer birer koparıldık	
		(mısır)
<i>Eti bar da cavu çok</i>	Eti var yağı yok	
		(patates)
<i>Anaları öle tura,</i>	Anneleri ölüyor,	
<i>Balaları koba tura</i>	Yavruları kalkıyor	
		(patates)
<i>Beti ak - çaçı burma</i>	Yüzü ak - saçı kıvrırcık	
		(beyaz kayın)
<i>Bir kızım bardı da</i>	Bir kızım vardır	
<i>Cel ursa çaçı ciltıraydı</i>	Rüzgâr esse saçı parlar	
		(kavak ağacı)

<i>Kolda - temir</i>	Elde - demir	
<i>Otda - kömür</i>	Ateşte kömür	(meşe ağacı)
<i>Bir kızım bardı da</i>	Bir kızım vardır	
<i>Suv boynundan taymaydı</i>	Su kenarından uzaklaşmıyor	(söğüt ağacı)
<i>Tereginden tay bola</i>	Ağacından tay olur	
<i>Kögetinden şay bola</i>	Meyvasından çay olur	(ak diken)
<i>Biçenlikde - küçlü katın</i>	Çayırılıkta - güçlü kadın	(tere)
<i>Col canında - kabıçu küçük</i>	Yol kenarında ısırın enik	(ısırgan)
<i>Börkü bar da başı çok</i>	Kalpağı var başı yok	(mantar)
<i>Bir irkim bardı da</i>	Bir koçum var	
<i>Bavga urdum da</i>	Ahıra kapattım da	
<i>Kuyruğu kaldı</i>	Kuyruğu kaldı	(armut)
<i>Kiyimi - cüz kat</i>	Giyimi - yüz kat	
<i>Olturadı bir kart</i>	Oturuyor bir ihtiyar	
<i>Ajımsızdı cıları</i>	Şüphesizdir ağlayacağı	
<i>Kim teşindirse anı</i>	Kim soyarsa onu	(soğan)
<i>Urmay - tiymey cılatır</i>	Vurmadan dövmeden ağlatır	(soğan)
<i>Tavdan kızıl itni ölüğü kelir</i>	Dağdan kızıl köpeğin ölüsü gelir	(kırmızı biber)

Töp-tögerek tob kibik

Yus-yuvarlak top gibi

İçi kızıl, ot kibik

İçi kırmızı, ateş gibi

(karpuz)

Alaşa kişičik balçıkga batıb tura Kısa boylu adam çamura batmış

(turp)

Hayvanlar

Suvga kirse - bir bola

Suya girse - bir olur

Suvdan çıksa - ming bola

Sudan çıksa - bin olur

(at kuyruğu)

Kaya kıyırdı - kınır tiş

Kaya kenarında - eğri diş

(boynuz)

Ekeven kökge karay

İki kişi göğe bakar

Törteven cerge karay

Dört kişi yere bakar

(boynuzlar ve ayaklar)

Sırtı - dukur

Sırtı kambur

Başı - dugur

Başı - tümsek

Tügü - kongur

Tüyü - kahverengi

(deve)

Butak-butak müyüzleri

Dal-dal boynuzları

Kök kırdıktan kiyizleri

Yeşil çimenden keçeleri

(erkek geyik)

Calavlanı calar

Kaya tuzlarını yalar

Çingilladan karar

Uçurumlardan bakar

(dağ keçisi)

İngiçke-ingiçke ayakları

İnce ince ayakları

Kara-kara tuyakları

Kara-kara toynakları

<i>Uzun-uzun cayakları</i>	Uzun-uzun yanakları	(karaca)
<i>Baçıçsız bıkığa örler</i>	Merdivensiz ağaca tırmanır	(kedi)
<i>Karnı aç - kölü tok</i>	Karnı aç - gönlü tok	(aslan)
<i>Kolan kaptallı, kınır tırnaklı</i>	Alaca kaftanlı, eğri tırnaklı	(kaplan)
<i>Sırtta aylangan kızılköz</i>	Yamaçta dolaşan kızıl gözlü	(kurt)
<i>Kesini terisi - kesine cav</i>	Kendi derisi - kendine düşman	(tilki)
<i>Col üsünde - cavlu içegi</i>	Yol üzerinde - yağlı bağırsak	(yılan)
<i>İynesiz-halısız har etgen</i>	İğnesiz-ipliksiz dantel işleyen	(örümcek)
<i>Kara ağaçda - altayak eçki</i>	Kara ormanda altı ayaklı keçi	(bit)
<i>Közü körmez</i>	Gözü görmez	
<i>Köpürden ötmez</i>	Köprüden geçmez	(köstebek)
<i>Başı tarak - kuyruğu orak</i>	Başı tarak - kuyruğu orak	(horoz)
<i>Bir kızım bardı da</i>	Bir kızım vardır	
<i>Suv içse kökge karaydı</i>	Su içse göge bakıyor	(tavuk)

Kaynakça:

Aliylanı Soltan (1984), **Karaçay halkını el bergen comakları**.-Çerkessk: Stavropol Kitab Basmanı
Karaçay-Çerkes Bölümü.

Tavkul, Ufuk (1992), "Karaçay-Malkar Türk Edebiyatı". **Türk Dünyası El Kitabı**, 3. cilt Edebiyat.-
Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.